

ГЛАВА ВТОРА

СТЕННАТА ЖИВОПИС ПО ВРЕМЕ НА ВИЗАНТИЙСКАТА ВЛАСТ (1018 – 1185)

Завземането на страната от византийците ускорява процеса на феодализация в земите от българите земи, като с това двойно утежнява положението на народа. Към феодалните данъци и повинности се прибавят и такива за византийския императорски двор и администрация. Това засилва недоволството на населението, изразило се още в X в. в еретически монофизитски движения, като богомилството, павликянството и др., които сега получават народностна окраска. Българското население вдига редица въстания срещу византийската власт, което още повече усложнява неговото положение¹.

От втората половина на XI в. Византия, загубила редица земи в Мала Азия, Армения и Южна Италия, струпва допълнителни данъци и повинности върху българските области, станали основен източник за снабдяване с храни и войска. Същевременно в Северна България нахлуват печенези, узи и кумани. От края на XI в. през Балканите започват да преминават и армиите на кръстоносците, които под предлог освобождаване на Ерусалим от мохамеданите грабят и тероризират всичко по пътя си. Паралелно с това в българските земи се засилва и процесът на приобщаване към византийската култура и изкуство, съзнателно провеждано от Византия. Това е влиянието на вече добилото свой характерен облик византийско изкуство, класическо за епохата, асимилирало в едно източните и елинистичните особености и похвати. Неговият специфичен стил от края на XI в. получава названието Комниновски² по името на най-изявената през периода династия (1081–1185), успяла, засилвайки централната власт, да стабилизира за известен период положението на империята.

Какви са характерните белези на Комниновския стил. Представителен за епохата жанр, от който са запазени и повече образци, е миниатюрата³. Тя най-добре илюстрира еволюцията на византийското изкуство към онзи характерен синтез между класическите стойки, колоритната хармония и художествените принципи и дълбоката му спиритуалистична същност, който отличава този период, а и духовния облик на Византия изобщо. Изображенията се изтеглят на височина, те имат добре хармонизирани, изискани жестове и стойки и са изкусно моделирани. Покрити са с линии от фина златна мрежа, така че фигурите, безплътни и леки, заприличват на най-изящни произведения на златарството. Колоритът е издържан предимно в меки, прозирни бледосини, бледозелени и бледорозови тонове, оживени с ярки червени акценти. Фоновете са най-често неутрални – златни или тъмносини, пейзажът, ако въобще има такъв, е условно и пестеливо набеязан. Това е едно изключително размерено, изискано изкуство, най-добрите образци на което са изпълнени с такава сръчност и финес, че изглеждат невероятно да ги е създала човешка ръка. Един от главните скриптории, от който излизат множество от изящните ръкописи на XI в., се е намирал в Студийския манастир в Цариград – главна опора на иконопочитателите през иконоборския период.

Досега не са намерени български ръкописи от този стил, работени през XI или XII в. Запазените ръкописни паметници от това време показват съхраняването, навярно напълно съзнателно, на традициите от времето на Първото българско царство⁴. Византийските ръкописи от комниновския период служат за образци на нашите миниатюристи едва през XIV в., по времето на цар Иван-Александър. Затова пък немалък брой стенописни ансамбли от XI–XII в. са запазени по населените с българи земи, особено в Западна България и Македония, останали встрани от набезите на печенези или кръстоносци.

Докато в раннохристиянското и ранното византийско изкуство култовата сграда има базиликален план, т. е. на издължен правоъгълник, разделен от два реда колони на три надлъжни кораба, господстващата архитектурна форма в средновизантийския период е куполната църква с план на вписан кръст – т. нар. кръстокуполна църква⁵. Куполът се издига на четири централни стълба, от които чрез пандантиви или тром-